

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Особливості корекції деструктивного впливу дитячо-батьківських відносин
на соціальну адаптацію дітей з інтелектуальним порушенням

Виконала студентка групи СОМ-2(2)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

Бахтеєва Валерія Романівна

Керівник: Бочелюк В. Й.

Рецензент: Походенко С. В.

Нормоконтроль _____Ю. С. Дерев'янку

Запоріжжя

2020 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 108 с., 7 табл., 6 рис., 94 джерел.

Об'єкт дослідження – соціальна адаптація дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

Предмет дослідження – психологічний вплив дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури, а також їх узагальнення, класифікація й систематизація; емпіричні: бесіда; спостереження; психодіагностичні методики: «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Кауфман), «Незакінчені речення» (модифікація В. Михала); опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (Е. Ейдеміллер, В. Юстицкіс); «Тест-опитувальник батьківського ставлення» (Г. Варга, В. Столін); опитувальник для батьків «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер, адаптація Т. Крюкової); «Шкала прихильності» (А. Баркан), методика Р. Жила (у модифікації І. Гільяшевої, Н. Ігнат'євої), методика вивчення батьківських установок (PARI) (Е. Шефер, Р. Белл, адаптація Т. Нещерет), опитувальник «Вивчення соціальних емоцій» (Г. Урунтаєва, Ю. Афонькіна), методика «Драбинка» (В. Щур), соціометричний метод (Т. Репіна); методи математичної обробки даних із їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням.

КОРЕКЦІЯ, ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ, ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ ВІДНОСИНИ, СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ, ДІТИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОРУШЕННЯМ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасній Україні все більше зростає розуміння визначальної ролі сім'ї не тільки для розвитку особистості, а й для розвитку суспільства в цілому. Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації особливої дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом передання і збереження культурних цінностей від покоління до покоління. Саме сім'я забезпечує успішність процесу соціалізації дитини, відкриває і структурує для неї світ, надаючи значущі критерії для орієнтування у ньому.

Дитина з інтелектуальним порушенням специфічно сприймає соціум та виражає емоційне ставлення до нього. Постійне активне залучення дорослого до розвитку дитини сприятиме її входженню в соціум, розвитку у неї необхідних соціально значущих якостей та вольових характеристик, що забезпечать їй активну усвідомлену позицію.

У зв'язку з цим особливо актуальним вбачається вивчення психологічного впливу дитячо-батьківських відносин на процес соціальної адаптації дитини з інтелектуальним порушенням, адже ці питання мають велике практичне значення, оскільки соціальна адаптація є базовим етапом соціалізації особистості, що збігається з періодом дитинства, зокрема у молодшому шкільному віці.

Саме молодший шкільний вік є тим етапом в житті дитини, в якому активно і стрімко розвиваються соціальні емоції, самосвідомість, формується самооцінка, відбувається вибудовування ієрархії мотивів і їх супідрядність у генезі соціального розвитку дитини, закладається специфіка спілкування з дорослими і однолітками. В цей час найбільш важливим є вплив існуючої у сім'ї системи дитячо-батьківських відносин на розвиток особистості дитини (М. Алексєєва, О. Блинова, Ю. Бохонкова, М. Бриль, О. Гаврилов, А. Іваненко, А. Козак, І. Оришкевич, І. Тат'янчикова та ін.). При цьому дитячо-батьківські

відносини у взаємозв'язку з характером соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням ще не виступали предметом спеціального психолого-педагогічного дослідження.

Актуальність даної проблеми, її недостатнє теоретичне й експериментальне вивчення з позицій спеціальної педагогіки та психології зумовили вибір теми нашого наукового дослідження «Особливості корекції деструктивного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію дітей з інтелектуальним порушенням».

Об'єкт дослідження – соціальна адаптація дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням.

Предмет дослідження – психологічний вплив дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити особливості психологічного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз проблеми соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням у науковому просторі.

2. Визначити особливості психологічного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з порушенням інтелекту.

3. Розробити психолого-педагогічну програму корекції деструктивного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням та перевірити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу нашого дослідження склали: теорія впливу соціальної ситуації розвитку та найближчого морально-етичного середовища дитини на становлення її особистості (О. Блинова, А. Борисюк,

В. Бочелюк, Л. Виготський, О. Кокун, С. Трикоз); концепція психології сімейної взаємодії (М. Алексєєва, Г. Варга, Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс та ін.); концепції підтримки сім'ї та батьків (О. Блинова, Л. Журавльова, Н. Завацька, І. Трубавіна та ін.); концепції психічної та соціально-психологічної адаптації і дезадаптації особистості (Т. Білан, Л. Бурлачук, Н. Завацька, С. Максименко та ін.); положення про соціальну зумовленість навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку (В. Бондар, Л. Виготський, І. Єременко, В. Засенко, А. Колупаєва, М. Супрун, О. Таранченко, Г. Харченко та ін.); теорія корекційної спрямованості та диференційованого навчання дітей з інтелектуальним порушенням на основі всебічного врахування їх пізнавальних можливостей (С. Миронова, О. Пасічник, В. Синьов, М. Супрун та ін.); вчення про корекційну спрямованість навчання й виховання дітей з інтелектуальним порушенням (Т. Власова, Л. Виготський, С. Миронова, Є. Соботович, В. Синьов, М. Супрун, В. Тарасун, О. Хохліна та ін.); психологічні концепції специфіки розвитку та формування уявлень у розумово відсталих дітей, їх вплив на соціальну поведінку (М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та ін.).

Методи дослідження. Забезпечення достовірності положень і висновків, вирішення поставлених задач зумовило використання комплексу взаємопов'язаних методів дослідження: теоретичні: аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури, який надав можливість з'ясувати вивчення теоретичних засад і підходів щодо визначення особливостей психологічного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з порушенням інтелекту, а також їх узагальнення, класифікація й систематизація; емпіричні: бесіда; спостереження; психодіагностичні методики: «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Кауфман), «Незакінчені речення» (модифікація В. Михала); опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс); «Тест-опитувальник батьківського ставлення» (Г. Варга, В. Столін); опитувальник для батьків «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер,

Д. Джеймс, М. Паркер, адаптація Т. Крюкової); «Шкала прихильності» (А. Баркан), методика Р. Жила (у модифікації І. Гільяшевої, Н. Ігнат'євої), методика вивчення батьківських установок (PARI) (Е. Шефер, Р. Белл, адаптація Т. Нещерет), опитувальник «Вивчення соціальних емоцій» (Г. Урунтаєва, Ю. Афонькіна), методика «Драбинка» (В. Щур), соціометричний метод (Т. Репіна); методи математичної обробки даних із їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті теоретико-методологічних засад психолого-педагогічної програми корекції деструктивного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням.

Практичне значення магістерської роботи визначається можливістю використання її результатів у роботі психологів сфери спеціальної освіти, методистів інклюзивно-ресурсних центрів, фахівців, які організують підготовку дітей із інтелектуальним порушенням до школи. Також, основні результати дослідження доцільно використовувати в процесі освітньої підготовки та підвищення кваліфікації спеціальних психологів і корекційних педагогів.

Дослідна робота проводилась протягом 2019-2020 навчального року на базі комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Оберіг» Запорізької обласної ради. Вибірку склали 48 сімей і 49 дітей з інтелектуальним порушенням (25 (51,2%) хлопців, 24 (48,8%) дівчинки) віком від 7 до 10 років.

Апробація результатів дослідження: Матеріали і результати дослідження висвітлювалися на: III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабіліталогії» м. Запоріжжя, 04–05 жовтня 2019 р. / Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, і списку використаних джерел (всього 94 найменування). Основний зміст магістерської роботи викладено на 78 сторінках, загальний обсяг роботи становить 108 сторінок. Робота містить 7 таблиць та 8 рисунків.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення проблеми визначення особливостей психологічного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням та зроблено наступні висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми дослідження показав, що незалежно від відмінностей в уявленнях про соціальну адаптацію в різних концепціях, вона розглядається як процес і результат ефективної взаємодії особистості з соціальним середовищем, в ході якої особистість виступає як активний суб'єкт. Співвідношення цих компонентів, які визначають характер поведінки, залежать від цілей і ціннісних орієнтацій особистості й від можливостей їх досягнення у соціальному середовищі.

2. Дослідження особливостей психологічного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням показало, що такі відносини впливають не тільки на індивідуально-особистісні особливості дітей, а й на особливості їх міжособистісної взаємодії. Показано, що порушення батьківського ставлення, зокрема за типом домінуючої гіперпротекції, впливають на прояви тривожності у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальним порушенням та обумовлюють негативні стратегії такої взаємодії. Визначено взаємозв'язок між дитячо-батьківськими відносинами і копінг-поведінкою батьків, яка виступає механізмом їх впливу на ефективність соціальної адаптації молодших школярів з інтелектуальним порушенням (емоційне прийняття дитини за моделями безумовного і умовного прийняття з наданням переваги стратегіям проблемно-орієнтованого копінгу).

3. Розроблено психолого-педагогічну програму корекції деструктивного психологічного впливу дитячо-батьківських відносин на соціальну адаптацію молодших школярів з інтелектуальним порушенням, яка складалася з

діагностично-настановчого, корекційно-формуального та контрольного блоків, що містили заходи внутрішньоособистісної (індивідуальна психокорекція), міжособистісної (групова психокорекція) і мікросоціальної (сімейна психотерапія та консультування) спрямованості. Програмні заходи передбачали створення соціального середовища, як цілісної системи, що забезпечує групову згуртованість всіх учасників корекційного процесу і передбачає комплексність впливу як на молодших школярів, так і на їх найближче оточення, насамперед, батьків, за умови задоволення базових соціальних потреб дитини з використанням адаптаційно-розвивальних можливостей різних видів діяльності (предметно-практичної, ігрової, навчальної, трудової).

Дієвість розробленої програми констатована зниженням рівня тривожності молодших школярів з інтелектуальним порушенням, зменшенням кількості негативних емоцій, агресивно-захисних реакцій, усамітнення дітей, покращенням їх соціометричного статусу; відбулася гармонізація дитячо-батьківських відносин, що сприяло підвищенню ефективності соціальної адаптації молодших школярів з інтелектуальним порушенням.